

JEGYZETEK

- ¹ Nagy Olga: *Mit kutatunk, mit őrzünk?* A Hét 1980. jún. 6. XI. évf. 23. sz. 9.
² Kandra Kabos: *Magyar Mythologia*. Eger, 1897. 90—114.
³ Komjáth István: *Mondák könyve*. Bp., 1976, 392.
⁴ Kandra K. i.m. 201—207.
⁵ Gazda József: *Igy tudom, így mondom — A régi falu emlékezete*. Bukarest, 1980, 235—246.
⁶ Uo. 184.
⁷ Xántus János: *A természet kalendáriuma*. Bukarest, 451.
⁸ Uo. 504.
⁹ Uo. 507.
¹⁰ Uo. 96—97.
¹¹ Uo. 50—55.
¹² Uo. 188.
¹³ Dr. Kós Károly: *Eszköz, munka, néphagyomány*. Bukarest, 1979. 480.
¹⁴ Nagy O. i.m. 198.
¹⁵ Bálint Sándor: *Bibliai elemek a magyar néphagyományban* c. cikke a *Beszélgetések a Bibliáról* c. munkában. Bp., 1978. 271.
¹⁶ Uo. 275.
¹⁷ 3Móz 12, 4—8. Egyházunkban csirkét vagy tyúkot szoktak ajándékozni, ezt tanúsítják a régi anyakönyvi bejegyzések, így pl. Homoródújfalun a megjegyzés rovatban ezt olvashatjuk: „a tőrke megjött”.
¹⁸ 3Móz 12, 2 és 4.
¹⁹ Nagy O. i.m. 11.
²⁰ Uo. 12, 13 és 17—20.
²¹ Uo. 76, 77.
²² Gazda J. i.m. 330—341.

GAAL GYÖRGY

A KÉT GYERGYAI AZ EGYHÁZ ÉS A TUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN

Centenáriumuk alkalmából

A Gyergyai család egyike a legrégebb és legismertebb unitárius családoknak. Múltja évszázadokon át összefonódik Erdély és az egyház történetével. A Kibédén lakó Gyergyai Mihály lófő székely nemességét 1652-ben II. Rákóczi György fejedelem erősítette meg. Gyergyai Mihály később Bözödre költözött. Három fia közül Péter — miután megsztoztak az atyai birtokon — házasság révén Kissolyosra telepedett. Innen a család előneve is. Fiát, Pált a kolozsvári Unitárius Kollégiumban taníttatta. Az iskola elvégzése után Gyergyai Pál rövid ideig Torockón tanítóskodott, majd — a családi hagyomány szerint — 1707-ben végleg Kolozsvárra költözött. Itt kétszer nősült, mindkét esetben gazdag özvegyt vett feleségül. Előbb Dersi Istvánné Eperjesi Sárát, majd Visováti Andrásné Rázmán Krisztinát. Az első házasságból öt, a másodikból két gyermeke született. Rövid idő alatt a város legtekintélyesebb polgárai közé küzdötte fel magát. Részt vett a város irányításában is: jegyző, generális praeceptor, majd városi tanácsos; országgyűlési követnek is

megválasztották. Mikor 1734-ben el kellett készíteni a város részletes latin nyelvű leírását, a városi tanács négy tagját bízta meg a munkával: Füzéri György jegyzőt, Páter Pál, Pataki István és Gyergyai Pál tanácsosokat. A három tanácsos egyben a város legfontosabb felekezeteinek érdekeit kellett hogy képviselje a munkálatok során, Páter katolikus, Pataki református, Gyergyai pedig unitárius volt. Így minden bizonnyal ő írta az unitárius vallás keletkezéséről, elterjedéséről és az unitárius iskoláról szóló fejezeteket. A városleírás magyarra fordítva 1944-ben jelent meg az Erdélyi Ritkaságok sorozat 18. köteteként.¹

Gyergyai Pál első házasságából származó egyik unokája, László² a XVIII. század második felében játszott szerepet Kolozsvár közigazgatásában, országgyűlési követ volt. Ennek Bara Krisztinával kötött házasságából született Ferenc fia (1799—1874) pedig a reformkori Kolozsvár egyik legismertebb személyisége³. Az Unitárius Kollégiumban tanul, majd az Akadémiai Líceumban jogot végez. A marosvásárhelyi Királyi Táblánál tölti gyakornoki éveit, ügyvédi vizsgát tesz, s 1823 tavaszától a kolozsvári tanácsnál felváltva iktató, al- és főjegyző, 1833-ban városi tanácsos, egy év múlva országgyűlési követ. A forradalom leverése után letartóztatják, meghurcolják. Kezesség ellenében engedik haza szülővárosába, de csak 1851-ben kerül be újra a városi tanácsba. 1861-ben főbírónak is megválasztják, de a kormány a választást nem hagyja jóvá, királybírói tisztséget kap, ezt viszont nem fogadja el, nyugalomba vonul. Sokkal fontosabb Gyergyai Ferencnek a város művelődési életében játszott szerepe. Híres zenebarát és énekes volt, Erkel Ferenchez is baráti szálak fűzték. Az 1820-as évek közepén fellépett a színház zenés előadásainak néhány tenor szerepében. Az ekkoriban alapított kolozsvári Zenekonzervatórium egyik legtevékenyebb tagja, magánénekese. Ő fordítja le németről és olaszról az előadásra kerülő művek (Haydn: *Teremtés*, *Évszakok*, Rossini: *Stabat Mater*, Mendelssohn—Bartholdy: *Paulus*) szövegét.⁴ Valószínűleg a fordítás során kezdett el a magyar nyelvészettel foglalkozni. 1861-ben kiadott *A magyar nyelv sajátosságairól* írott, Mikó Imrének ajánlott könyve főleg nyelvhelyességi kérdéseket tárgyal. A magyar nyelv eredetiségét, gazdagságát óvja az idegen szavak túlzott használata, illetve a viszonyszók jelentésárnyalatainak nem ismerőivel szemben. Helyes elve, hogy az élő beszédből kell levonni a nyelvtani szabályokat, s nem a nyelvtan jármát rákényszeríteni a beszédre. A két kiadást megért *Magyaroson* (1871, 1892) című könyve kifejezetten a németes kifejezések ellen óvja nyelvünket, s Brassáival vitatkozik⁵. Gyergyai Ferenc egyházának is buzgó tagja volt, még életében becses könyvés kottagyűjteményét az Unitárius Kollégium könyvtárának adományozta⁶.

Gyergyai Pál második házasságából származó Mihály fia Kolozsvár talán leghíresebb XVIII. századi ötvösmestere volt. Fennmaradt kétkötetes mintajegyzékét Kelemen Lajos az Erdélyi Múzeum Egylet kéziratárának egyik legértékesebb, feldolgozásra váró szerzeményeként említi⁷. Remek kelyhei, ezüstmunkái még most is több unitárius templom felszerelésében megtalálhatók. Ő is kétszer házasodott. Első, 1777 nyarán kötött házasságából kilenc gyermeke született. Közülük megemlíjtük Krisztinát, aki Füzi János neves kollégiumi tanár, az egyházi főjegyző felesége volt⁸, Borbála lányukat Kriza János tanár, író és népköltészeti gyűjtő, későbbi unitárius püspök vette feleségül. Továbbá Ferencet, aki a már

említett Gyergyai László testvérének az unokáját, a nála húsz évvel fiatalabb Bartha Zsuzsannát⁹ vette nőül 1821-ben. E frigyből születettek közül a legfiatalabb lány, Anna Ferencz József, az apostoli kort megért unitárius püspök, Róza pedig Fejér Márton ügyvéd felesége lett¹⁰. A legidősebb, Borbála meg apja öccsével (Mihály legkisebb fiával), Gyergyai Sámuellel lépett házasságra.

Gyergyai Sámuel (1794—1851) kincstári titkár volt, hivatala Nagyszebenhez kötötte. Mivel részt vett az 1848-as forradalomban, elítélték, s Havasalföldön kellett bujdosnia, míg kegyelmet kapott. Alighogy hazatért Kolozsvárra, meghalt. Nála huszonhét évvel fiatalabb özvegye, miután három leányukat is eltemeti, egyetlen fiuk, Árpád nevelésére nagy gondot fordít¹¹. 1852-ben beiratja a helybeli Unitárius Kollégiumba, ahol 1863-ig tanul. Gyors felfogású, kítűnő diák, mindig osztályelső. Különösen az idegen nyelveket és a matézist kedvelte¹². 1863 őszén édesanyja kívánságára a Kolozsvárt újra megnyitott Jogakadémiára iratkozott be. Itt sokat olvasott, főleg francia szerzők természettudományi műveit, s maguk az előadások is megérlelték benne korábbi elhatározását, hogy orvos lesz. Kolozsvárt akkor csak egy alacsonyabb képesítést nyújtó Orvos-sebészeti Tanintézet működött, mely 1775-ben az Akadémiai Líceum egyik karaként létesült. Diplomái kizárólag Erdélyben voltak érvényesek. Így Gyergyai is az évszázadokon át kialakult hagyományok szerint 1864-ben a bécsi egyetemre iratkozott be. Szorgalma, vidám, elmés természete, segítőkészsége hamar közkedvelté tették. Az akkor még működő Bécsi Magyar Társaskör titkárává, majd elnökévé választották diák-társai. Sokoldalú tehetségére vall, hogy a szaktárgyak búvárlása mellett hamarosan tökéletesítette francia tudását, s megtanult angolul, spanyolul. Remekül rajzolt. Nyáron a Bécs környéki tájakról készített képet, de orvosi tanulmányaiban is hasznát vette e talentumának. Bölcsészeti előadásokra is el-eljárt. Leginkább azonban a vegytant és a körvegytant kedvelte. Különösen a híres Ernst Brücke professzor szövettani előadásait hallgatta nagy figyelemmel, részt vett kísérleteiben. Tanulmányai végén kezdett érdeklődni a sebészet iránt. Két híres, eltérő nézeteket valló sebészprofesszor klinikáján gyakorlatozott. Johann Friedrich Dumreicher báró a konzervatív sebkezelés legnagyobb szaktekintélye volt. Igen pontosan dolgozott, de a fertőtlenítést nem tartotta lényegesnek. Fiatalabb kollégája, Christian Theodor Billroth, akit a hasi sebészet úttörőjének tekintenek, éppen az antiszeptikus módszer alkalmazásával tudott „csodákat művelni“. E módszer itt kelthette fel először Gyergyai figyelmét.

Miután az 1870/71-es tanévben megszerzi sebészi és szülészmesteri képesítését, a fiatal Gyergyai hazatér Kolozsvárra, s itt kezd magán-gyakorlatot. 1871 őszén az Orvos-sebészeti Tanintézet sebészeti tanszékére Brandt mellé tanársegédnek nevezik ki. S így az intézet utolsó és az 1872-ben megnyitott Tudományegyetem első tanévében Brandt József mellett ő oktatja a sebészetet¹³. A Karolina kórházban kisebb műtéteket is végeznek.

Az 1873/74-es tanévben Plósz Pál, az élet- és körvegytan rendkívüli tanára, aki még a bécsi diákévek idejéből ismerhette Gyergyait, meghívja maga mellé tanársegédnek. Együtt kezdenek — hazai viszonylatban először — a vérmegalvadás és vérátömlesztés kérdésével foglalkozni. Mivel Plósz a tanév közepén távozik Kolozsvárról, Gyergyai egyedül folytatja kísérleteit¹⁴. Többek között megállapítja, hogy az emberbe csak embervért lehet átömleszteni, s előnyösebb — az akkori feltételek

között — a direkt transzfúzió. Ezek a ma már közhelynek számító megállapításai akkor, amikor külföldön bárány- és kutyavért vezettek a súlyos állapotba került beteg ereibe, figyelemre méltóak. 1875 áprilisában külföldi tanulmányútra indul, hogy élettani és sebészeti ismereteit a legjobb európai szakemberek intézeteiben tökéletesítse.

Néhány hétig az antiszeptikus sebkezelést tanulmányozza Lipcsében a plasztikai sebészet atyjaként ismert Carl Thiersch professzor klinikáján, innen Párizsba utazik, s közel fél évet a világhírű Claude Bernard, a modern élettan megalapozója mellett dolgozik, részt vesz kísérleteiben. Az ottani kórházak sebészeti osztályát is gyakran felkeresi, de mivel Párizsban még nem sokan alkalmazták a német földön megismert új módszert, elhatározza, hogy felkeresi az antiszeptikus sebészet megalapítójának, a kor legnagyobb sebészének tekintett Sir Joseph Listeret. (Lister ekkor még az edinburghi klinikát vezette, csak pár év múlva, 1877-ben nevezték ki a londoni egyetemre, ahol világhírűvé vált.) Gyergyai több hónapon át hallgatja a professzor előadásait, részt vesz műtétein. Nem fogadja el a külföldi állás-ajánlatokat. 1876 elején visszatér Kolozsvárra, s mint Erdély egyik legképzettebb orvosa nyitja meg rendelőjét. Az év őszén az éppen befejezett kolozsvári vasútvonalnál pályatorvosi állást vállal, mely a városban és környékén lakó vasúti munkások és családjaik orvosi ellátására kötelezi. Ő Kolozsvár első vasúti orvosa.

Hosszas előkészületek után 1876-ban alakul meg Kolozsváron az Orvos-Természettudományi Társulat. A társulat célja olyan szakülések rendezése volt, ahol a tagok bemutathassák a gyógyító munkában elért eredményeiket. A társulati értesítő pedig nyomtatásban is hozhatta dolgozataikat. Miután 1875 októberében a minisztérium jóváhagyta a felterjesztett alapszabályokat, az év végére 120 tag iratkozott be. Az Orvos-Természettudományi Társulat 1876. január 8-án tartotta alakuló ülését. Elnöknek Abt Antalt, titkárnak Hőgyes Endrét választották meg. Két szakosztályt hoztak létre: a természettudományit és az orvosit. Mindegyiket egy választmány vezette, az utóbbi élére szakelnökként Genersich Antal, a kitűnő patológus professzor került, jegyzőnek Gyergyai Árpádot választották. Minden valószínűség szerint ekkor már Gyergyai Kolozsvárt volt, s részt is vett az alapító gyűlésen. Jegyzői tiszttségét haláláig megtartotta. Ő írt a szakülésekről beszámolókat, melyeket az Értesítőkb¹⁵ ki is nyomtattak. Az üléseken maga is gyakran szerepelt előadással, betegbemutatással. Különösen két felolvasása jelentős. Az egyik a sebkezelésről szól — 1877 áprilisában. A Lister-féle módszert ismerteti elsőként tájainkon. Gyergyai meghozatta Lister műszereit, fertőtlenítő berendezéseit is. Legtöbb betegbemutatása az antiszeptikus módszer „csodáit” szemlélteti¹⁶. Másik előadását egy hónappal a francia fiziológus halála után, 1878. február 10-én tartja *Claude Bernard élete és tudományos működése* címmel¹⁷. Ebben megállapítja: eddig „az élettan alapjait a bonctan képezte [...], Bernard az élő anyag élettani tulajdonságának felismerésére törekedett figyelmes észlelés, pontos kísérletek által, és az így nyert eredményt vezette vissza a szerv bonctanára“. Sorra ismerteti Bernard felfedezéseit, s kitér a vele kapcsolatos személyes élményeire.

Gyergyait az egész város orvosközössége megszerette, tisztelte tudásáért. Hamar megnyerte betegei bizalmát, egyformán küzdött azok egész-

ségéért, akár gazdagok, akár szegények voltak. Sürgette a város közegészségügyi viszonyainak javítását is. Két ízben folyamadott — sikertelenül — a városi főorvosi állás elnyeréséért. E tisztségben ugyanis alkalma nyilhatott volna külföldi tapasztalatait az egész város javára gyümölcsöztetni. Egyik nagynénje, Fejér Mártonné Gyergyai Róza († 1919) az Unitárius Egyház alapításának 300. évfordulóján tartott tordai zsinaton 2000 forintos alapítványt tett férje emlékére azzal a céllal, hogy annak kamataiból egy „főiskolai kórházat“ hozzanak létre a kolozsvári kollégium mellett. Kisebb összegekkel többen is csatlakoztak az alapítványhoz, úgyhogy az 1873/74-es tanévben végre megnyílt a kezdetleges kis „kórház“ (betegszoba), s így csak a legsúlyosabb betegeket utalták be az Országos Karolina Kórházba. Az első tanévben tizenegy diákot kezeltek itt. A betegek orvosi ellátását elsősorban Gyergyai Árpád végezte „önfeláldozó buzgóság“—gal, „minden díj nélkül“¹⁸. Ugyancsak e tanévtől kezdve ingyen tanította a VI. osztályban az állattant, embertant és élettant. Külföldi útjáról visszatérve haláláig a kollégium „póttanára“ volt, és ellátta az iskolaorvosi teendőket¹⁹.

Gyergyai Kolozsvárt is állandóan képezte magát, a legjobb külföldi szakfolyóiratokat járatta. Magántanári habilitációjához benyújtandó *A sebészet fejlődésének története* című értekezésén²⁰ dolgozott már két éve, amikor 1881 januárjában városon kívül lakó vasutascsaládhoz hívták ki. Az úton megfázott, korábbi hülése kétoldali tüdőgyulladásba ment át, s egy hét alatt, 36 éves korában végzett a mások egészségéért magát feláldozó orvossal.

A korai, váratlan halál városszerte nagy részvétet keltett. Az Orvos-Természettudományi Értesítő gyászkeretben jelent meg, Nagy József több oldalas emlékbeszédének közlésével méltatta munkásságát, az Orvosi Hetilapba maga Hőgyes Endre írt nekrológot róla. A korabeli napilapok szerint rég nem volt Kolozsvárt az övénél nagyobb temetés²¹. Pályája a belgyógyász Purjesz Zsigmondéval párhuzamosan futott, valószínűleg Brandt utóda lehetett volna a tanszéken. Julius Pagel 1915-ben kiadott orvostörténeti traktátusa az öt leghíresebb magyar sebész közé sorolja²².

Gyergyai nem érthette meg egyetlen, szintén Árpádnak keresztelt fia megszületését 1881. április 27-én. Özvegyen maradt fiatal felesége, Wieland Ágnes (1856—1935) egész életét gyermekük nevelésére áldozta, de így sem tudott volna megküzdeni főleg az anyagi gondokkal, ha sógora, Éjszaki Károly (1818—1907) nem segíti. Éjszaki a századforduló idején Kolozsvár egyik köztisztviselőnek örvendő, érdekes egyénisége. Életpályája igen változatos: jogi és mérnöki diplomája megszerzése után 1848-ban állást vállalt a forradalmi minisztériumban, az 1860-as években vármegyei tisztviselő, majd a közlekedési minisztériumban főmérnök, utóbb államvasúti főfelügyelő. E minőségben részt vesz a nagyváradi—kolozsvári vasútvonal lefektetési munkálataiban, majd Kolozsvárra költözik, s elsőként épít villát Sztána állomáson, melynek festői szépségét ő fedezi fel. Nevét elsősorban színműíróként őrizte meg a köztudat. *A cydoni alma* című vígjátékát (1855) a magyar újromantikus irodalom út-törő alkotásának tartják. Részt vett a Petőfi Társaság megalapításában, annak alelnöke és tiszteletbeli tagja volt, az Erdélyi Irodalmi Társaság is tagjai sorába fogadta. Buzgó unitáriusként beválasztották az Egyházi Képviselő Tanácsba, egyházi gyűléseken pedig többször is tartott felolvasást. A 80-as évektől már nem foglalkozott szépirodalommal, de szí-

nes visszaemlékezéseit a régi irodalmi életről, történelmi eseményekről nagy érdeklődéssel hallgatták²³. Sok szempontból az apa szerepét vállalta Gyergyai nevelésében: fejlesztette tudásszomját, és az egyház iránti ragaszkodását is erősítette. Gyermekkorában sz tánai villájában nyaralt Gyergyai, aki annyira megkedvelte e vidéket, hogy házat vásárolt ott, s késő öregségéig Sztánára járt pihenni.

1891-től 1899-ig a fiatal Gyergyai az Unitárius Kollégium neveltje. I. gimnazista korától ösztöndíjat kap, tanév végén pedig pénz- és könyvjutalmat kiváló tanulmányi eredményeiért²⁴. Különösen az angol nyelv és a természettudományok vonzzák. Az önképzőkörben egy természetrajzi tétel kidolgozásáért kedvelt tanára — pár évig osztályfőnöke is —, dr. Nyiredi Géza külön jutalmazza. Még a régi épületben teszi le az érettségit. Utolsó osztályfőnöke Kanyaró Ferenc, a kiváló bölcsező és irodalomtörténész. Tanárai közül kiemelkedik Benczédi Gergely (természettan), Gál Kelemen (német), valamint Péterfi Dénes (hittan). Negyven végzős közül Farkas Mózzessel, a későbbi bőriparossal együtt az elsők. Osztálytársai között van [Gyallay] Pap Domokos és Szentmártoni Kálmán, a későbbi író, illetve történész. Rajta kívül még ketten lesznek — jó nevű — orvosok: Kappel Izidor és Sárdi Elemér. Mert Gyergyai is apja hivatását választja, 1899 őszén beiratkozik a kolozsvári Tudományegyetem Orvosi Karára.

A századfordulón a kolozsvári egyetem már kiforrott, neves tanintézet volt, diákjainak európai színvonalú képzést nyújtott. Gyergyai élt is a tanulási lehetőségekkel. Már II. éves korában egy bonctani tétel kidolgozásával öt évre szóló ösztöndíjat szerzett. III. és IV. éven a kar meghirdette kórbonctani pályatételt a tüdőgyulladás különböző fajtáiról olyan jól dolgozta ki, hogy mindkét esetben dupla jutalomban részesítették. V. éves korában belgyógyászatból nyert pályatételt, s közben gyakornoki állást is vállalt a kórbonctani tanszéken. A következő tanévben az Orvosi Hetilapban közölt tanulmányával elnyerte a gyakornokoknak és tanársegédeknek kiírt Maizner-féle jutalmat²⁵. Miután kitüntetéssel teszi le a szigorlatokat, 14 évfolyamtársával együtt 1905-ben egyetemes orvosdoktorrá avatják. A kórbonctani intézet tanársegédi állását a következő tanévtől felcseréli az újonnan kinevezett sebészprofesszor, Makara Lajos melletti műtőnövendéki tisztséggel, s közben nekifog választott szakja, a fül-orr-gégegyógyászat tanulmányozásának²⁶.

A századfordulón a fül-orr-gégészeti aránylag új orvosi diszciplína volt. Gyergyai mint sebészeti ágat közelítette meg a szakot, s 1907-től a „Sebészeti kóroda“ fül-orr-gégerendelését bízták rá. Ugyanez évben letette a sebésműtői és tisztiorvosi vizsgát, s az egyetemről utazási ösztöndíjat kapott²⁷. Bécsben a kor legjobb fülgyógyásza, Adam Politzer, továbbá Gustav Alexander és a magyar származású Réthi Lajos klinikáin tanulta szakját, ekkor és a következő években tett tanulmányútjain felkeresi Berlin, Freiburg, Bazel, Párizs és London legjobb fül-orr-gégész professzorait, hallgatja előadásait, részt vesz műtéteiken. 1910-től tanársegéd, magántanári képesítése után, 1914-től adjunktusként dolgozik a Sebészeti klinikán, majd az ekkor megnyitott Fül-orr-gége klinika vezetésével is őt bízzák meg. 1916-ban rendkívüli tanári címet kap, s átmenetileg a sebészetet is vezeti. A világháború utolsó évében felterjesztik rendes tanári kinevezésre.

Gyergyai zökkenőmentes — az egyetemi évkönyvekben²⁸ jól követhető — haladása a felsőoktatási ranglétrán rendkívül kitartó, tudatos orvosi és kutató munkásságával magyarázható. 1904-ben lép be az Erdélyi Múzeum Egylet Orvos-Természettudományi szakosztályába, melynek alapítása körül édesapja is bábáskodott. 1907-től jelentkezik rendszeresen dolgozataival, betegbemutatókkal. A rutinos műtétek mellett szinte évről évre valamilyen új eljárást, új műszert is bemutat. 1910 februárjában számol be *Az orrgaratnak, a tubának és a hátsó orr-részeknek új direkt vizsgálásmódjáról*²⁹. Ehhez speciális műszert is szerkeszt. Újítását pár hónap múlva egy drezdai kongresszuson ismerteti, dolgozatát az Orvosi Hetilap és három német szakfolyóirat hozza. E dolgozata már a magyar és német szaklapok mellett angliai és franciaországi kiadványokban is megjelenik³⁰. Az elkövetkező években az orrgarat és a fülkürtnyílás egyes részeinek érzékenységéről, lokalizáló képességéről és reflex-ingerlékenységéről közölt feltűnést keltő tanulmányokat. A háborúval járó fokozott igénybevétel lelassítja, megszakítja kísérleteit.

1919-ben magánpraxist kezd, 1923-ban háza néhány helyiségébe kórtermet rendez be, s az állandó rendelés, nehéz műtétek mellett egyre kísérletezik. Valóságos szenvedéllyel jár minden nyáron a külföldi orvoscongresszusokra. Nyugat- és Közép-Európa legtöbb fővárosában előad, illetve megtanulja az ott bemutatott legújabb műtéti, kezelési eljárásokat. 1928-ban Koppenhágában rendezik meg az első nemzetközi fül-orr-gégészeti kongresszust. Itt és az elkövetkező nyári ülésszakokon előterjesztett dolgozataival válik európai hírű tudóssá. Gyergyay (1920-tól így írja nevét) lehetőséget talál arra, hogy az új egyetem kórbonctani intézetében kísérletezzék. Így kidolgozza *A hallószerv új boncolásmódját*³¹. Több mint százszori alkalmazás után eljárásáról a koppenhágai kongresszuson számol be. Ekkor már évek óta a fülkürt működése foglalkoztatja. Bonyolult segédeszközök segítségével diagrammot készít a beteg emberek fülkürt-működéséről. Ezzel kapcsolatos kutatási eredményeit 1931 júniusában a helsinki kongresszuson, majd az Erdélyi Múzeum Egylet orvoskongresszusán ismerteti, német szakfolyóiratokban közli³². Hosszas ellenőrző próbák után a 30-as évek végén újabb, ma is alkalmazott felfedezéséről számol be: *Az orrnak és melléküregeinek egységes vezetési érzéstelenítése*³³. Olyan eljárást dolgoz ki, mely egvetlen injekcióval a legbonyolultabb szájsebészeti beavatkozásokat is fájdalommentessé teszi. Az 1940-es években a hallásmechanizmust kutatja, egy új halláselmélet kidolgozására tesz kísérletet. Két, e témakörbe vágó dolgozata (*Hanghullámok hatásmódja a csigára* 1946, *Irányhallás, Távolsághallás, Térhallás* 1948) az alapvetést szolgálta. Mindkettőt először a Bolyai Tudományegyetem Orvosi karának 1946-ban, illetve 1948-ban tartott tudományos ülésén mutatta be Marosvásárhelyen, s kis füzetben is megjelentette.

A két világháború között is részt vett az Erdélyi Múzeum Egylet Orvostudományi Szakosztályának munkájában. Gyergyay gyakran tartott betegbemutatót, néhányszor előadást is a szaküléseken, hozzászólott mások dolgozatához. 1932-ben fülkürt-vizsgáló eljárásait ismertette a nagybányai kongresszuson.

1940-től ő lesz a Fül-orr-gégészeti klinika igazgató professzora, Miszkolczy Dezső, Berde Károly szakosztályi elnök és dékán, valamint Haynal Imre mellett az Orvosi kar legtekintélyesebb tagja. 1942-ben dé-

kánnak is megválasztják. A Bolyai Egyetem Orvosi karának Marosvásárhelyre költözése után újra magánygyakorlatot folytat, s fokozottabb mértékben a kutatásnak szenteli szabad idejét 1952. április 1-én bekövetkezett haláláig.

Gyergyayra betegek és tanítványai főleg mint kitűnő sebészre emlékeznek. A műtét kezdetekor végtelen nyugalom öntötte el, a felnyitott koponya előtt a legváratlanabb komplikációk esetén is mindig eltalálta a legjobb — talán egyedül jó — megoldást. 1930-as németországi tanulmányútja után kockázatos arcplasztikai műtéteket is végzett. Hírnevére jellemző, hogy mikor Ioan Brătianu miniszterelnök állapota válságosra fordult, a leghíresebb külföldi orvosokból összehívott konzílium a bonyolult gégeműtét elvégzésére — mint arról a napilapok 1927 novemberében hírt adtak³⁴ — Gyergyayt ajánlotta. Mire azonban Bukarestbe ért, a miniszterelnök meghalt. 1931 szeptemberében Gyergyay egy betegével készít interjút a Keleti Újság³⁵. Az illetőt több németországi professzor próbálta sikertelenül meggyógyítani, míg egy berlini orvostanár a fülkürt legjobb szakértőjének tartott kolozsvári orvoshoz küldte, aki elvégezte a műtétet, s pár hetes kezeléssel visszaadta betege hallását. Több ezer ember köszönheti neki hangját, hallását, egészségét. Egy 1979-ben megjelent hazai román nyelvű kézikönyv³⁶ elsősorban iskolaalapítóként tartja számon. A vezetése alatt álló klinikán, s magánrendelőjében is, állandóan oktatta a mellette dolgozókat. Nicolae Popoliță (1920-tól szaktárgya helyettes előadója a kolozsvári egyetemen), Vitályos András (a 40-es évek végén az endokrinológia előadótanára Kolozsvárt), Péterffy Pál (sebészfőorvos Marosvásárhelyen), Rednik Tamás (a világháborúban halt hősi halált), Vendég Vince (Gyergyay kolozsvári adjunktusa, majd a marosvásárhelyi főiskola professzora), Magyar Bertalan (volt tanársegéde, kolozsvári fül-orr-gégész) mesterüknek tartották. Munkásságának elismerését jelzi, hogy a román és magyar orvosi, fül-orr-gégészeti társaságokon kívül Európa tíz fővárosában székelő külföldi szakegyesületek választották tiszteletbeli vagy levelező tagjuknak.

Gyergyay magánélete szépen alakult. Orvoscsaládból nősült: 1910 októberében feleségül vette Engel Gábor nőgyógyász rendkívüli tanárnak, a Karolina kórház nagytekintélyű igazgatójának Kornélia nevű lányát (1891—1977). Felesége szintén unitárius volt, úgyhogy családjuk rövidesen az unitárius egyházi életben is szerephez jutott. 1912—1922 között öt gyermekük született, közülük három orvos (kettő éppen fül-orr-gégész) lett. Árpád fia (1919—1980) Kolozsvárt folytatta édesapja praxisát, Ferenc pedig a marosvásárhelyi főiskola nagy tudású kórbonctan professzora volt. Gyergyay néhányszor közérdekű egészségügyi vonatkozású előadást tartott az egyházi rendezvényeken³⁸. 1930-ban meg az Unitárius Közlöny Gyergyay arcképét hozza, s beszámol bázeli előadásának sikeréről. Ugyanaz évben legidősebb lánya már *Az erdélyi unitárius lányok problémáiról* tart vitaindítót. 1929. november 10-én az Egyházi Főtanács az Egyházi Képviselő Tanács tagjául választja³⁹. Két év múlva a dr. Váradi Aurél halálával megüresedett kolozsvári unitárius főgimnázium felügyelő gondnoki tisztségre is őt találják méltónak: „Gyergyay Árpádnak Európa-szerte ismert tudományos hírneve csak dicsőségére szolgálhat ősi kollégiumunknak“ — írja a Keresztény Magvető⁴⁰. Ősein kívül két fia is ott tanult. Gyergyay szerette a természetet,

sokat kirándult népes családjával együtt. Ezért az Erdélyi Kárpát Egyesület választmányi tagjául, 1933-tól a Fürdőügyi szakosztály elnökéül választotta⁴¹.

JEGYZETEK

¹ *Kolozsvár leírása 1734-ből*. Szerkesztették Páter Pál, idősb Pataki István, Gyergyai Pál tanácsosok és Füzéri György, a város főlesküdt jegyzője. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Márkos Albert. Minerva Rt. kiadása. Kolozsvár, 1944. 64 l. Erdélyi Ritkságok 18. A Gyergyai Pálra vonatkozó adatokat részint családi iratokból, részint Márkos Albert bevezetéséből vettük.

² Az Akadémiai Könyvtár kolozsvári fiókjának unitárius állagában (volt kolégiumi könyvtár) a Ms.U. 88 jelzetű kisformátumú kötet tábláján ez a cím olvasható: *Gyergyai László jegyzetkönyve*. Főleg a családra, kiadásokra, cselédekre vonatkozó kézírásos feljegyzések, valamint az adó kifizetését igazoló beírások találhatók benne. A kötet magyar és latin nyelvű szövegét átvizsgálva megállapítottuk, hogy az László apjának, Gyergyai Pálnak (Gyergyai Pál tanácsos és első felesége, Eperjesi Sára fia) volt a jegyzetkönyve. 1748-ban kezdte írni, mikor második házasságát kötötte, s a század végéig vezette, utána László fia örökölte, ő már csak az adó befizetéséről írt elismervényeket vezetett bele. Ezek szerint Pál az Óvárban, László az 1820-as években a Belső Közép utcában lakott. Itt két bejegyzést idézünk: „Anno 1748 die 18 Iunii. Mts. Komjátszegi János úr hajadon leányával, Komjátszegi Hedviga asszonnyal másszori lakodalmi mennyegzőt tartottam. A minden áldásnak kútfeje és megáldója, a' Szent Uristen ingyen való megszokott kegyelméből legyen megszentelője mindaddig, míg szabados uraságának határa kívánja!“, „1748. Néhai boldog és drága [...] emlékezetű feleségemtől, Székely Katától maradtott kisebbik leányom esztendőös korában csakhamar édesanyja után siet. Kedves tekintetű árvátskám Nb. Gyergyai Máriskóm 25 Iulii ártatlan élete elenyészvén.“ Felsorolja második házasságából született hat gyermeke pontos születési idejét, bejegyzi testvérei, sógorai halálát.

³ Vö. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. IV. kötet. Bp., 1894. 35—38. h.

⁴ Lakatos István: *Zenetörténeti írások*. Bukarest, 1971. 76., 131. l. és Lakatos István: *A kolozsvári magyar zenés színpad (1792—1973)*. Bukarest, 1977. c. kötet függeléke.

⁵ *A magyar nyelv sajtóságairól*. Írta Gyergyai Ferenc. Kolozsvártt. Az Evang. Reform. Főtanoda betűivel. MDCCCLVI. 119 l.; *Magyarosan*. Írta Gyergyai Ferenc. A magyar nyelv sajtóságairól írt jegyzetekhez. Kolozsvárt, 1871. Stein János Erd. Muz. Egl. könyvtárusnál. 212 l.; *Magyarosan* (A magyar nyelv sajtóságairól). Írta Gyergyai Ferenc. Új kiadás. Kolozsvár, Stein János M. Kir. Egyetemi könyvkereskedése, 1892. (Változatlan lenyomat.) Vö. Miskolczi Gáspár: *Haladó hagyományaink. Gyergyai Ferenc a magyar nyelv sajtóságairól*. Igazság, 1956. dec. 28.

⁶ *Necrológ*. Keresztény Magvető, 1874, 200. l. Valószínűleg ekkor került a 2. jegyzetben említett kötet is a könyvtárba. Sírkövének eredeti helyét nem ismerjük, most a két Gyergyai Árpád sírja között áll, felirata: „Itt nyugszik Gyergyai Ferenc Kolozsvár városi nyugalmazott királybíró. Élt 75 évet. Meghalt 1874. Márcz. 20-án.“ Ferenc nővéreinek márványoszlopáról (az I. C parcella közepén) is tíz évvel ezelőtt lejegyezhetjük a feliratot: „Szentábrahámi / Lőrinczi Mihály / szül. 1795-ben / megh. 1869. Febr. 11-én / és neje Lőrinczi Mihályné / kis-solymosi / Gyergyai Rozália / szül. 1798-ban megh. 1867. Dec. 12-én / Nemes hamvaiknak hálálul / emelte kegyes áldozataikért / az unitárius vallásközösség / és kolozsvári ekklezsia.“

⁷ *Emlékezzünk régiekről*. A házsongárdi temető nagy halottairól beszél Kelemen Lajos, a kiváló történettudós. 4. közlemény. Ellenzék. 1940. ápr. 14. Kopersó alakú töredezett sírköve az 1960-as évek elejéig közvetlenül Gyarmathi Sámuel oszlopa mellett volt. A sír egy esőzés után beszakadt: téglaboltozatos kripta-féle lehetett. Valószínűleg a család több tagját temették oda. Gyergyai Mihályra nézve lásd még: Kelemen Lajos: *Gyergyai Mihály ötvöskönyvei*. In: Művészettörténeti tanulmányok (Bukarest, 1977). 161—163. l.; *Gyergyai Mihály (1747—1828)*. In: B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben* (Bukarest, 1970). 302. l. és utó: *Stilusok, művek, mesterek* (Bukarest, 1977). 205. l.

⁸ Az Akadémiai Könyvtár unitárius állagában található ez a kis füzet: *Ima néhai unitárius tanár és egyházi főjegyző h. karácsonyfalvi Füzti János özvegye Gyergyai Krisztina* (1790. febr. 10. — 1869. márc. 1.) *koporsója mellett*, Mondotta Kolozsvárt március 3-án 1869-ben Ferencz József helybeli unitárius pap és tanár. Gámán J. örökősei könyvny. Kolozsvárt. 8 l.

⁹ Ezer forint kepe-váltási összeget fizetett a kolozsvári eklézsiának, ötszáz forint alapítványt tett unitárius tanári nyugdíjakra. „Egyike volt a legtisztelteméltóbb és kiválóbb nőknek” — írták róla, mikor 83 éves korában meghalt. Vö. Keresztény Magvető, 1887. 431—432. l.

¹⁰ Vö. *Kilyéni Ferencz Józsefné szül. kissolymosi Gyergyai Anna (1839—1931)*. [Megemlékezés és Boros György temetési beszéde] Keresztény Magvető, 1931. 237—240. l.; Ürmösi Károlyné: *Emlékezés Ferencz Józsefné Gyergyai Annáról*, Keresztény Magvető, 1932. 74—80. l.; Fejér Márton (1812—1865) az Unitárius Kollégium első Magyar Olvasótársaságának egyik szervezője és jegyzője 1832-ben. Aranvosszék táblabírája, majd képviselője az 1848-as forradalmi országgyűlésen, az Egyházi Főtanács tagja, 1864-től iskolai felügyelő gondnok. Vö. Jakab Elek: *Fejér Márton életrajza*, Keresztény Magvető, III. kötet (1867). 1—37. l.

¹¹ Körülbelül kilenc évvel Gyergyai Sámuel halála után másodszor is férjhez ment dálnoki Árkosi Lajoshoz († 1869). E házasságból két gyermeke született. Mikor Árpád nevű unokája I. gimnazista volt, ő tett alapítványt az Unitárius Kollégiumban, hogy ösztöndíjat biztosítson neki. 1910-ben, 89 éves korában halt meg. fia, Árpád mellett nyugszik. „Finom lelkiéletű nő, kinek emléke áldott a családban, egyházban és társadalomban” — írták róla. *Árkosi Lajosné Gyergyai Borbára*. Keresztény Magvető, 1910. 353—354. l.

¹² Gyergyai Árpád ifjúságára, tanulmányaira, életrajzára vonatkozóan a következő forrásokat használtuk: *Biographisches Lexikon der Hervorragenden Aertzte aller Zeiten und Völker*. Unter specialredaction von Dr. E. Gurlt [...]. herausgegeben von Dr. August Hirsch [...]. VI. kötet. Wien und Leipzig, 1888. 836. l.; *Erdélyi Monografia*. Szerkesztették: Várady Aladár és Berey Géza. Satu Mare (1934). 160. h.; *Dr. Gyergyai Árpád*. Keresztény Magvető, 1881. 62—64. l.; Hőgyes Endre tr.: *Gyergyai Árpád tr.* Orvosi Hetilap, 1881. 130—131. l.; Dr. Nagy József: *Megemlékezés dr. Gyergyai Árpádról*. (Előadatott az 1881. évi február 19-i orvosi szakülésen.) Orvos-Természettudományi Értesítő, VI. évf. (1881) I. kötet [orvosi szak]. 1—8. l.

¹³ Vö. *A kolozsvári Orvos-sebészeti Tanintézet történeti vázlatja 1775—1872*. A kolozsvári tudományegyetem orvoskari tanári testülete megbízásából írta Dr. Maizner János egyet. ny. r. tanár. Kolozsvárt, 1890.

¹⁴ *Az élő állatbani vérmegvaladás kérdéséhez*. A kolozsvári egyetem élet és körvegytani intézetéből. Plósz Pál tnr. és Gyergyai Árpád tr.-től. Orvosi Hetilap, 1874. 433—437., 453—455., 473—476. h.; *Tanulmányok a vér átömlésztéséről*. Gyergyai Árpád tr.-től. Orvosi Hetilap, 1875. 633—637., 654—659. h.

¹⁵ Értesítő a kolozsvári Orvos-Természettudományi Társulatrak az 1876. évben tartott orvosi, természettudományi szaküléseiről és népszerű természettudományi estélyeiről. A választmány megbízásából összeállította Hőgyes Endre titkár. Az első évfolyamok önálló értesítők gyűjteményei, 1879-től kezd folyóirat jellegűvé válni a kiadvány. Kisebb-nagyobb címváltozatokkal megszűnéséig, 1948-ig 63 évfolyama jelent meg. Az 1934-től XLV. évfolyammal újrainduló Értesítőt Koleszár László szerkeszti, utolsó szerkesztői Csögör Lajos és Miskolczi Dezső. (A további hivatkozásokban: Értesítő.) 1879-ben az Orvos-Természettudományi Társulat beolvadt az Erdélyi Múzeum Egyletbe, annak szakosztályaként működött tovább, 1906-ban pedig az orvosi szakosztály önállósult, különvált a természettudományitól.

¹⁶ Jellemző, hogy ekkoriban a Karolina kórháznak nem volt külön mütője, ha Brandt professzor néha műtetre szánta rá magát, egy-egy kórtermet kimeszeltetett, abban helyezte el a beteg ágyát és a műtőasztalt is. A seb teljes gyógyulásáig nem volt szabad a betegnek a helyiséget elhagynia. A műszereket karbolsavval fertőtlenítették, s ritkán fordult elő, hogy a seb „per primam” gyógyult.

¹⁷ Értesítő, III. évf. (1878. március 8-i szakülés) 3—5. l.

¹⁸ Benczédi Gergely: *A kolozsvári unitárius főgimnázium kórháza alapítása és első éve története*. Keresztény Magvető, 1874. 237—245. l.

¹⁹ Értesítő az Unitárius vallásközösség iskoláiról az 1880—81. tanévben. 48. l. és Gál Kelemen: *A kolozsvári Unitárius Kollégium története* (1568—1900). [Kolozsvár] 1935. II. kötet 573. l.

²⁰ E címre Nagy József utal emlékbeszédében, a Keresztény Magvető nekrológrója szerint *Az orvostan történelme* lett volna a készülő dolgozat címe. Gyergyai

halála előtt ennek egy fejezete meg is jelent: *Kritische Bemerkungen zur Geschichte de Lehre von den Brüchen*. Deutsches Archiv für Geschichte der Medicin und medicinische Geographie (Leipzig) III. kötet (1880) 321—331., 381—393. l. Magyarul 1880 decemberében olvasta fel a Társulat szakülésén, s csak halála után, a nekrológot követően hozta az Ertesítő (*A sérvkizárás tanának és gyógykezelésének történelme az ókorban*, 9—22. l.).

²¹ Halálozás. Magyar Polgár, 1881. febr. 1., *Végtisztesség*. Magyar Polgár, 1881. febr. 2. Lásd még a Kelet c. kolozsvári napilap e napokon kiadott számain, továbbá az Ellenzék 1881. január 31-i esti kiadását. A temetésen mondott beszéd külön is megjelent: *Ima kissolymosi Dr. Gyergyai Árpád felett*. Kolozsvárt, januárius 31-én 1881-ben mondotta Péterfi Dénes unitárius lelkész, Kolozsvárt, Nyomatott K. Papp Miklós örököseinél, 1881. 8 l.

²² Julius Laopold Pagel: *Einführung in die Geschichte der Medizin in 25 akademischen Vorlesungen*. Zweite Auflage, Berlin, 1915. 496. l.

²³ Éjszakira vonatkozóan lásd: Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái*. II. kötet. Bp., 1893. 1252—1253. h.; Péterfi Dénes: *Éjszaki Károly (1818—1907)*. Kezresztény Magvető, 1907. 43. l. és az Ellenzék 1907. jan. 28-i számát.

²⁴ Nagyanya, Árkosi Lajosné alapítványából havonta 4 forintot kapott. Szorgalmáért és jó magaviseletéért többször jutalmazták a Peiella István-alapból, az angol nyelv tanulásában elért eredményeiért pedig a Paget Oliver-alapítványból. Végzős korában a Meltz Hugó-adományból Berzeviczy *Itália* c. művét kapta. Vö. Ertesítő az Unitárius vallásközösség iskoláiról az 1888/89—1898/99-es tanévekre.

²⁵ Vö. Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitane Francisco Josephinae anni MCMII—II. Fasciculus II. 94—99. l.; *ua.* MCMII—III. Fasciculus III. 65—70. l.; *ua.* MCMIII—IV. Fasciculus III. 86—88. l. és *Jelentés a Maizner János dr. alapítványának kamataiból kiadandó pályadíjazat hirdetett pályázat eredményéről*. *Ua.* MCMIV—V. Fasciculus II. 27—32. l. Gyergyai Veress Elemér Reinhold Béla és Konrádi Dániel után a negyedik volt, aki ezt a jutalmat megkapta. Dolgozatának címe: *A rostonyas tüdőgyulladás histogenesisééről* (Bp., 1904 21 l. Különlenyomat az Orvosi Hetilap 1904. 44—46. számából. Közlemény a kolozsvári egyetem körbonctani intézetéből.). Gyergyai szociális gondolkodására némi fényt vet 1902/03-ban beküldött pályázatának jelígeje: Pallida mors cquo pulsat pede pauperum tabernas reumque turres (A sápadt halál egyformán sújtja a szegények kunyhóit és a királyok kastélyait).

²⁶ Gyergyai életrajzi adataira nézve lásd: *Erdélyi Lexikon*. Szerkesztette dr. Osvát Kálmán. Oradea—Nagyvárad, 1928. 113—114. l.; *Erdélyi Monografia*. Szerkesztették Várady Aladár és Berey Géza. Satu Mare [1934], 163—164. h. Mindkét Gyergyai Árpád szerepel a Magyar Életrajzi Lexikon I. kötetében (Bp., 1967. 638. l.). Sírjaik a Házsongárdi temető „Kertek” jelzésű részében találhatóak, közel Ferencz József püspökéhez. Az 1960-as évek elején odavitték Éjszaki Károly kicsiny tábláját is.

²⁷ *Helyettesítési díjak, útiköltségek, jutalmak és segélyek az 1907—8. tanévben*. Acta universitatis litterarum regiae Hungaricae Francisco Josephinae Kolozsvariensis anni MCMVIII—IX. Fasciculus I. 77. l.

²⁸ A kolozsvári Tudományegyetem Almanachja és tanrendje az 1899/1900-ik tanév I. félévére, II. félévére és a további tanévekre 1919-ig.

²⁹ Ertesítő, 1910. 71. l.; *Az orrgaratnak és tubának és a hátulsó orr-részeknek új, közvetlen vizsgálómódja*. Különlenyomat az Orvosi Hetilap 1910. 9. számából (7 l.); ugyanaz németül: *Ein neues, direktes Untersuchungsverfahren des Nasenrachens, der Ohrtrumpete und der hinteren Nasenpartie*. Sonderabdruck aus der Deutschen Medizinischen Wochenschrift. 1910. No. 12 (6 l.).

³⁰ *Új eljárás a fülkürt egyenes úton való tágitására*. Ertesítő, 219—220. l. és különlenyomat az Orvosi Hetilapból. 1913. 17. szám (8 l.); németül: *Neues Verfahren zur direkten Erweiterung der Ohrtrumpete*. Sonderabdruck aus der Deutschen Medizinischen Wochenschrift. 1910. No. 25 (6 l.).

³¹ Különlenyomat a Magyar Orvosi Archivum 1930. XXXI. kötet 1. füzetéből (20 l.); németül: *Neues Sektionsverfahren des Gehörorgans*. I. Congres International d'oto-rhino-laryngologie. Copenhagen, 1928. 647—658. l.

³² *Új utak a fülkürt megismerésére*. Írta kissolymosi dr. Gyergyay Árpád v. egyet. ny. rk. tanár, Kolozsvár (12 ábrával). Bp., 1932. 24. l. *A fülkürt különböző új vizsgáló eljárásainak ismertetése*. Különlenyomat az FME Orvoskongresszusának Emlékkönyvéből. 1932. augusztus 25—28-án. 4 l.; németül: *Neue Wege zur Erkennung der Physiologie und Pathologie der Ohrtrumpete*. Sonderdruck aus Heft

7. 66. Jahgang (1932) der Monatschrift für Ohrenheilkunde und Laryngo-Rhinologie. 669—793. l.

³³ Különlenyomat az Orvostudományi Közlemények 1942. évi 23. számából (10 l.). Az Auslandsamt der Dozentenschaft meghívására 1942 nyarán Bécsben, Halléban, Jénában, Berlinben, Greifswaldban és Breslauban is bemutatta e felfedezését.

³⁴ *Beszélgetés Gyergyay professzorral, akit operációra hívtak Bukarestbe, de már a halálhír fogadta.* Keleti Újság, 1927. nov. 26.

³⁵ -f-y [Kristóf György]: *Lettországból Kolozsvárra jött meggyógyulni.* Gyergyay dr. érdekes betege, akit Eicken berlini orvostanár küldött fülbajával a híres kolozsvári fülgyógyászhoz. Keleti Újság, 1931. szept. 6.; *A garati fülkürtnyílás heges elzáródásának egy esete — Un caz de obstrucție cicatricială a orificiului faringian al trompei lui Eustache.* Clinica et laboratorium, III. évf. (1934) 4. sz. (Mindkét nyelven a folyóirat román, illetve magyar sorozatában és különlenyomatban.)

³⁶ P. Mișeșcu—C. I. Bercuş: *Din trecutul O.R.L. în România.* Editura Medicală, București, 1979.

³⁷ Két sógora, Engel Rudolf (1894—1945) és Engel Pál (1905—1943) is orvos lett, sógornője, Kauntzné Engel Ella (1890—1956) pedig az Unitárius Egyház egyik oszlopos tagja volt.

³⁸ *Gyergyay professzor az éneklő és beszélő hang helyes használatáról tartott előadást.* Keleti Újság, 1927. dec. 14.

³⁹ Keresztény Magvető, 1929. 273. l.

⁴⁰ *Új iskolai felügyelő gondnokok.* Keresztény Magvető, 1932. 46—47. l.

⁴¹ *Az EKE tisztikara 1933—35 évekre.* Erdély. Honismertető folyóirat. 1933. 19. l.

FERENCZI GÉZA

A SZÉKELYDERZSI ROVÁSÍRÁSOS TÉGLA KORA S FELIRATA*

Néhai Balázs András, a honfoglaláskori sírjáról is ismeretes Székelyderzs¹ unitárius esperese az eddig egyik legrégebb és kétségkívül hiteles rovásírási emléket mentette meg a pusztulástól. Látó szemmel felismerte a templom 1929. évi megújításakor előbukkant tégladarabokon látható jelek mivoltát. E jegyeket fölöttébb jelentősnek véelve, összeszedte a rovásjegyekkel ékeskedő téglakörművesek kidobta darabjait. Noha azóta tekintélyes számú cikket írtak a nevezetes emlékről, mégis még mindig bizonytalan mind kora, mind a szöveg olvasata. Korát tekintve a vele eddig meglehetősen egyoldalúan foglalkozók nem vették eléggé figyelembe a régészeti s építéstörténeti feltételeket, illetve hibás adatokra támaszkodtak. Az átírások mindenike, sajnos, még ma is vitatható².

Mindenekelőtt a téglakészítési idejét kell megállapítanunk. Mivel a szöveget közvetlenül kiégetése előtt, a még nedves agyagba karcolták; ha megállapítottuk a téglakorát, akkor egyúttal — nyilvánvalóan — meghatároztuk a felirat készítésének idejét is.

I. 1. A téglakészítési idejét a templomajtó délkeleti oldalfalának a diadalív támfalától nyugat felé számított 2. és 3. támpillére közt, az oldalfalhoz a

* Dr. Ferenczi Sándor és Sándorné emlékének kegyelettel.